



ISPAN TILIDAGI DIALEKTAL XILMA-XILLIK VA UNING
KOMMUNIKATSIYADAGI O‘RNI

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i03.029>

To‘ychiyeva Munira Chinpo‘latovna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kastiliya va Andalusiya dialektlarining leksik xususiyatlari va uning zamonaviy ispan tilidagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Kastiliya va Andalusiya hududlarida shakllangan dialektal birliklarning kelib chiqishi, semantik va fonetik o‘ziga xosliklari hamda tarixiy omillar bilan bog‘liqligi yoritiladi. Andalusiya dialekti leksikasining arab tili, lotincha asos va mahalliy omillar ta’sirida boyiganligi misollar orqali ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, ushbu dialektlarning umumispan leksik tizimiga ta’siri, adabiy til bilan o‘zaro munosabati va ijtimoiy-madaniy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: dialect, sheva, adabiy til, andaluz tili, tovush, lingvistik xususiyat, xalq, nutq, hudud.

Аннотация: В данной статье научно анализируются лексические особенности кастильского и андалузского диалектов и их место в современном испанском языке. В исследовании освещаются происхождение, семантические и фонетические особенности диалектных единиц, сформировавшихся в регионах Кастилии и Андалусии, а также их связь с историческими факторами. На примерах показано богатство лексики андалузского диалекта под влиянием арабского языка, латинской основы и местных факторов. Также анализируется влияние этих диалектов на общеиспанскую лексическую систему, их взаимодействие с литературным языком, их социокультурная значимость.

Ключевые слова: диалект, литературный язык, андалузский язык, звучание, языковой признак, народ, речь, регион.

Abstract: In this article, the lexical features of the Castilian and Andalusian dialects and their place in the modern Spanish language are scientifically analyzed. The study highlights the origin, semantic and phonetic peculiarities of the dialectal units formed in the regions of Castile and Andalusia, as well as their connection with historical factors. The richness of the lexicon of the Andalusian dialect under the influence of the Arabic language, Latin base and local factors is shown through examples. Also, the influence of these dialects on the pan-Spanish lexical system, their interaction with the literary language, and their socio-cultural significance are analyzed.

Key words: dialect, dialect, literary language, Andalusian language, sound, linguistic feature, people, speech, region.

Til insoniyat tarixidagi eng muhim ijtimoiy hodisalardan biri bo‘lib, u nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyat, tarix va milliy o‘zlikni ifodalovchi asosiy omildir. Har bir til o‘z ichida turli shevalar va lahjalarni mujassam etadi. Ushbu shevalar tilning boyligini, rang-barangligini va hududiy xususiyatlarini namoyon qiladi. Ispan tilidagi dialektlar so‘zlashuv nutqida juda muhim o‘rin tutadi, chunki ular tilning jonli va xilma-xil shaklda qo‘llanishini ta’minlaydi. Ispan tili dunyo bo‘ylab keng tarqalgan bo‘lib, turli mamlakat va hududlarda o‘ziga xos dialektlarga ega. Dialektlarni bilish nafaqat tilni yaxshiroq tushunishga, balki turli mamlakat vakillari bilan samarali muloqot qilishga yordam beradi.

Dialektologiyaning shevalarni o‘rganishi esa til tarixi uchun ham, xalq, tarixi uchun ham boy va qimmatli materiallar beradi. Chunki, adabiy tilda allaqachonlar yo‘q bo‘lib ketgan yoki o‘zgarishga uchragan so‘zlar, ayrim grammatik shakllar mahalliy shevalarda saqlanib qolganligi tabiiy.

Umumxalq tilning ikki tarmoi mavjud: adabiy til va jonli til. Adabiy til – tarixan shakllangan, asos e’tibori bilan umumxalq tilining so‘z ustalari tomonidan ijodiy boyitilgan va qayta ishlangan, sayqal berilgan, me’yoriy va jamiyatda kishi faoliyatining hamma sohalari bilan bolangan badiiy-publitsistik, ilmiy adabiyot tilidir.

Ispaniya – lingvistik jihatdan juda boy mamlakat bo‘lib, uning hududida turli dialektlar va lahjalar mavjud.

Ispan tilining ildizi lotin tiliga borib taqaladi. Rim imperiyasi Ispaniya hududiga kelganidan so‘ng (miloddan avvalgi I asrdan boshlab) mahalliy iberiy va kelt tilidagi aholi bilan lotin tili aralashdi. Vaqt o‘tishi bilan bu “vulgar lotin” yoki xalq lotini mahalliy lahjalar bilan uyg‘unlashib, Ispan tilining ilk shakllari – **kastiliya lahjasi** va boshqa mintaqaviy variantlarga aylandi.

So‘zlashuv nutqida Kastiliya shevasining yana bir muhim jhati – uning moslashuvchanligidir. Til doimo o‘zgarib turadi va yangi so‘zlar, iboralar bilan boyib boradi. Kastiliya shevasi ham zamonaviy texnologiyalar, globalizatsiya va madaniy almashinuv ta’sirida rivojlanmoqda. Masalan, ingliz tilidan kirib kelgan ko‘plab so‘zlar kundalik nutqda faol ishlatilmoqda. Shu bilan birga, mahalliy lahjalar va boshqa tillarning ta’siri ham sezilib turadi.

Kastiliya shevasining xalqaro ahamiyati ham beqiyosdir. Ispan tili bugungi kunda dunyodagi eng ko‘p so‘zlashiladigan tillardan biri bo‘lib, uning asosini aynan Kastiliya shevasi tashkil etadi. Lotin Amerikasi mamlakatlarida ispan tili keng tarqalgan bo‘lsa-da, uning grammatik va leksik asoslari Kastiliya shevasiga borib taqaladi. Bu esa ushbu shevaning global miqyosdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kastiliya shevasi (ispan tilining Kastiliya varianti) — bu bugungi zamonaviy ispan tilining asosini tashkil etgan va asosan Ispaniyaning markaziy hududlarida shakllangan nutq shaklidir.

Kastiliya shevasida kundalik hayotda ishlatiladigan mashhur soʻzlardan biri — “vale”. Bu soʻzning maʼnosi “xoʻp”, “mayli”, “yaxshi” degan tushunchalarni bildiradi. Masalan, kimdir sizga biror taklif qilsa, siz “vale” deb javob bersangiz, bu sizning roziligingizni bildiradi. Lotin Amerikasi mamlakatlarida bu soʻz kamroq ishlatiladi va uning oʻrniga “okey” yoki “está bien” kabi iboralar qoʻllaniladi.

Yana bir keng tarqalgan soʻz — “tío” yoki “tía”. Aslida bu soʻzlar “amaki” yoki “xola” degan maʼnoni bildiradi, lekin Kastiliya shevasida ular koʻproq “doʻst”, “yigit”, “qiz” degan norasmiy murojaat sifatida ishlatiladi. Masalan, “Oye, tío” deganda “Hey, doʻstim” degan maʼno anglashiladi.

Kastiliya shevasida “guay” soʻzi ham juda mashhur. Bu soʻz “zoʻr”, “ajoyib”, “super” degan maʼnolarni anglatadi. Yoshlar orasida ayniqsa keng qoʻllaniladi. Masalan, “La fiesta estuvo guay” — “Kechagi ziyofat zoʻr boʻldi”.

Shuningdek, “currar” feʼli ham Kastiliya shevasiga xos. Bu soʻz “ishlamoq” degan maʼnoni bildiradi, lekin rasmiy emas. Standart ispan tilida “trabajar” ishlatiladi. Masalan, “Tengo que currar mañana” — “Ertaga ishlashim kerak”.

Kastiliya shevasida yana “pasta” soʻzi mavjud boʻlib, u “pul” degan maʼnoda ishlatiladi. Bu norasmiy soʻz hisoblanadi. Masalan, “No tengo pasta” — “Menda pul yoʻq”.

Yana bir qiziqarli ibora — “estar hecho polvo”. Bu ibora soʻzma-soʻz tarjima qilinganda “changga aylangan” degan maʼnoni beradi, lekin aslida “juda charchagan” degan maʼnoda ishlatiladi. Masalan, “Después del trabajo estoy hecho polvo” — “Ishdan keyin juda charchadim”.

Kastiliya shevasida “flipar” feʼli ham keng qoʻllaniladi. Bu soʻz “hayratda qolmoq”, “lol qolmoq” degan maʼnoni bildiradi. Masalan, “Flipé con la película” — “Film meni hayratda qoldirdi”.

Yana bir mashhur ibora — “molar”. Bu feʼl “yoqmoq”, “maʼqul kelmoq” degan maʼnoda ishlatiladi. Masalan, “Me mola esta canción” — “Bu qoʻshiq menga yoqadi”.

Kastiliya shevasida “chaval” soʻzi “bola”, “yosh yigit” degan maʼnoda ishlatiladi. Qizlar uchun esa “chavala” deyiladi. Bu ham norasmiy nutqda keng qoʻllaniladi.

Yana bir soʻz — “curro”. Bu “ish”, “mehnat joyi” degan maʼnoni bildiradi. Masalan, “Voy al curro” — “Ishga ketyapman”.

Kastiliya shevasida “colega” soʻzi ham juda mashhur boʻlib, u “doʻst”, “hamkasb” degan maʼnoni bildiradi. Masalan, “Es mi colega” — “U mening doʻstim”.

Shuningdek, “rollo” soʻzi turli maʼnolarda ishlatiladi. U “kayfiyat”, “muhit”, yoki baʼzida “zerikarli gap” degan maʼnoni bildirishi mumkin. Masalan, “Qué rollo” — “Qanday zerikarli”.

Kastiliya shevasida “dar la lata” iborasi “bezovta qilmoq”, “joniga tegmoq” degan maʼnoni anglatadi. Masalan, “Deja de dar la lata” — “Bezovta qilma”.

Yana bir ibora — “estar al loro”. Bu “diqqat bilan kuzatmoq”, “ogoh bo‘lmoq” degan ma’noni bildiradi.

Kastiliya shevasining o‘ziga xos jihatlaridan biri — unda ko‘plab qisqartmalar va norasmiy ifodalar mavjud. Masalan, “finde” — “fin de semana” (dam olish kunlari) degan iboraning qisqartmasi.

Shuningdek, “majo” so‘zi “yoqimli”, “mehribon” degan ma’noni bildiradi. Masalan, “Es muy majo” — “U juda yaxshi inson”.

Kastiliya shevasida “liar” fe’li ham ishlatiladi. Bu “shovqin ko‘tarmoq”, “muammo keltirib chiqarmoq” degan ma’noda keladi.

Yana “pillar” fe’li bor. Bu so‘z kontekstga qarab turli ma’nolarni bildiradi: “ushlamoq”, “tushunmoq”, “qo‘lga kiritmoq”. Masalan, “No lo pillo” — “Men buni tushunmadim”.

Kastiliya shevasida “cutre” so‘zi “sifatsiz”, “arzon va yomon” degan ma’noni bildiradi.

Yana bir qiziqarli ibora — “tener mala leche”. Bu “jahli tez bo‘lmoq”, “yomon fe’lga ega bo‘lmoq” degan ma’noni anglatadi.

Kastiliya shevasida “pasar de” iborasi ham ko‘p ishlatiladi. Bu “e’tibor bermaslik”, “parvo qilmaslik” degan ma’noni bildiradi.

Yana “currárselo” degan ibora bor, bu “qattiq harakat qilmoq”, “mehnat qilmoq” degan ma’noni anglatadi.

Shuningdek, “ser un crack” iborasi “juda zo‘r odam”, “usta” degan ma’noni bildiradi.

Kastiliya shevasida “cotilla” so‘zi “g‘iybatchi odam” degan ma’noda ishlatiladi.

Yana “chapuza” — “yomon bajarilgan ish” degan ma’noni bildiradi.

“Estar en las nubes” iborasi esa “xayol surmoq”, “o‘yga tolmoq” degan ma’noni anglatadi.

Kastiliya shevasidagi bu kabi so‘z va iboralar ispan tilining jonli va rang-barang ekanligini ko‘rsatadi. Ular orqali nafaqat til, balki madaniyat, kundalik hayot va odamlarning o‘zaro munosabatlari ham namoyon bo‘ladi.

Kastiliya shevasi o‘ziga xos leksik boylikka ega bo‘lib, undagi so‘zlar ko‘pincha norasmiy, samimiy va jonli nutqda ishlatiladi. Ushbu so‘zlarni o‘rganish orqali ispan tilini yanada chuqurroq tushunish va tabiiyroq gapirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

5–8-asrlarda Vizigotlar hududni egalladi, lekin ular tilga unchalik katta ta’sir ko‘rsatmagan. Biroq arablar 711-yildan 1492-yilgacha Ispaniyaning katta qismini bosib olgan davrda arab tilining leksik va fonetik ta’siri sezildi, ayniqsa janubiy dialektlarda. Shu davrda ispan tilidagi ayrim so‘zlar va talaffuz xususiyatlari paydo bo‘ldi.

Ispaniya tog‘li va geografik jihatdan murakkab mamlakat. Bu tabiiy to‘siqlar mintaqalar orasidagi izolyatsiyani kuchaytirdi va shu bilan tilning hududiy farqlanishiga olib keldi. Masalan:

Shimoliy Ispaniya: Bask viloyatlari, Kantabria va Asturias hududlarida mahalliy tillar (baskcha, astur-leonese) ispan tiliga aralashdi, talaffuz va intonatsiya farqlari yuzaga keldi.

Janubiy Ispaniya (Andalusiya): Arab tilining va mahalliy romanse tillarining ta’siri bilan fonetik jihatdan yumshoqroq, ba’zi harflar o‘chiriladigan yoki qisqartiriladigan lahjalar shakllandi.

Markaziy Ispaniya: Kastilya hududi sifatida standart ispan tilining shakllanishida markaziy lahja asosiy rol o‘ynadi.

Andalusiya — Ispaniyaning janubida joylashgan eng yirik avtonom mintaqalardan biridir. Uning poytaxti — **Sevilya (Sevilla)**. Mintaqa **O‘rta yer dengizi** va **Atlantika okeani** bilan tutash bo‘lib, iliq iqlimi, boy tarixi va madaniyati bilan mashhur.

Andalusiya qadimda **Al-Andalus** nomi bilan tanilgan bo‘lib, arab va musulmon sivilizatsiyasining kuchli ta’siri ostida bo‘lgan. Bu holat arxitektura, musiqa, urf-odatlar va tilga ham ta’sir ko‘rsatgan.

Andalusiya shevasining shakllanish jarayoni murakkab ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillar bilan bog‘liq bo‘lib, uning so‘zlashuvdagi ahamiyati tarixiy manbalar, she’riyat va musiqa orqali namoyon bo‘ladi.

Andalusiya shevasining shakllanishi VIII asr boshlariga borib taqaladi. 711-yilda musulmonlar Pireney yarimoroliga kirib kelgach, bu hududda arab tili rasmiy va madaniy til sifatida keng tarqala boshladi. Al-Andalusga kelgan arablar turli qabila va hududlardan bo‘lgan. Ular orasida Hijoz, Najd, Yaman va Shimoliy Afrika hududlaridan kelganlar mavjud edi. Natijada, dastlabki bosqichdayoq turli arab lahjalari o‘zaro aralasha boshladi. Bu aralashuv Andalusiya shevasining asosini tashkil etdi.

Andalusiya shevasining shakllanishida Berber tillarining ta’siri ham sezilarli bo‘lgan. Shimoliy Afrikadan kelgan berber qabilalari Al-Andalus jamiyatida muhim o‘rin egallagan.

Andalusiya shevasining yana bir muhim xususiyati uning ijtimoiy hayot bilan chambarchas bog‘liqligidir. Bu sheva asosan kundalik so‘zlashuvda, bozorlarda, oilaviy muhitda va xalq orasida qo‘llanilgan.

So‘zlashuvdagi ahamiyat nuqtai nazaridan, Andalusiya shevasi ayniqsa adabiyot va san’atda muhim rol o‘ynagan. Al-Andalusda rivojlangan muvaššah va zajal janridagi she’rlar ko‘pincha mahalliy lahjada yozilgan. Shoirlar lahja yordamida sevgi, sog‘inch, quvonch va iztirob kabi his-tuyg‘ularni sodda va ta’sirchan tarzda ifodalashga muvaffaq bo‘lganlar.

Musiqa sohasida ham Andalusiya shevasining o‘rni beqiyosdir. Andalusiya musiqasi deb ataluvchi an’ana hozirgi kunda ham Shimoliy Afrika mamlakatlarida saqlanib qolgan. Ushbu musiqiy merosda qo‘shiqlar matni ko‘pincha Andalusiya shevasiga yaqin bo‘lgan tilda ijro etiladi. Bu holat shevaning og‘zaki madaniyatdagi ahamiyatini ko‘rsatadi va uning estetik qiymatini oshiradi.

Al-Andalusdan Shimoliy Afrikaga ko‘chib o‘tgan musulmonlar o‘zlari bilan til xususiyatlarini ham olib ketganlar. Natijada Marokash, Jazoir va Tunis arab lahjalarida Andalusiya unsurlarni uchratish mumkin. Bu esa Andalusiya shevasining tarixiy ahamiyati nafaqat o‘tmishda, balki keyingi davrlarda ham saqlanib qolganini ko‘rsatadi.

Andalusiya gapiriladigan ispan tili **“andaluz ispan tili” (español andaluz)** deb ataladi.

Andalusiya — tarixi va madaniyati juda boy bo‘lgan mintaq. Uning so‘zlashuv nutqi esa ispan tiliga o‘ziga xos rang va jonlilik bag‘ishlaydi. Andaluz shevasini bilish ispan tilini chuqurroq tushunishga va mahalliy aholi bilan yaqinroq muloqot qilishga yordam beradi.

Bugungi kunda so‘zlashuv nutqida ko‘plab so‘zlar, so‘z birikmalari va gaplarni uchratish mumkin. Ular Aynan Andalusiya shevasiga xos bo‘lib Ispaniyaning boshqa hududlarida deyarli qo‘llanilmaydi.

Masalan: **¿Qué quieres, miarma?** - ‘¿Qué quieres mi alma?’.- Nima hohlaysan azizim?

Noniná – bu termin faqat Kadiz shahri va uning atroflarida ishlatilib Ispaniyaning boshqa hududlarida ishlatilmaydi. U shubhasiz ha degan ma‘noni bildiradi.

Cuchi – Caramba – Jjin ursin!

Mira que dices patochás - Es decir tonterías – Ahmoqona gaplarni aytayapsan.

Bonico - lindo, bello o agradable – bu biror bir inson yoki hayvonga nisbatan ishlatilib juda chiroyli, go‘zal, yoqimtoy degan ma‘noni anglatadi.

Este tío es chachilón – una persona es buen – juda mehribon odam.

Papa frita - una persona que no vale nada o que no sabe hacer nada- hech narsaga arzimaydigan, hech narsa qila olmaydigan odamga nisbatan ishlatiladi.

Hijoputa – Bu so‘z Andalusiya ijobiy ma‘noda ishlatiladi va biror do‘st yoki o‘rtog‘i tentaklik qilgan paytda hazil ohangida unga shunday deyish mumkin. Ispaniyaning boshqa hududlarida bu so‘z qo‘pol ma‘noda ishlatiladi va haqorat sifatida tushuniladi.

¿Hacemos un mocho? - Indica que se quiere recoger un dinero para comprar algo – Biror narsa sotib olish uchun pul olish kerakligini ifodalaydi.

Perita – bonito – chiroyli degan ma‘noni bildiradi.

Agonioso – egoísta – hudbin ma‘nosida ishlatiladi.

A japo tendió – tener un sueño profundo – qattiq uxlab qolmoq ma‘nosini anglatadi.

Picha – muchacho, tío, joven o adolescentes – yigit, amaki, tog‘a yoki erkaklarga nisbatan ishlatiladi.

Me duele la molla – me duele la cabeza – boshim og‘riyapti degan ma‘noda qo‘llaniladi.

Miajón – una miga de pan – non ushog‘i ma‘nolarida ishlatilib bu so‘zlar va terminlar Andalusiya hududlarida yashovchi aholining so‘zlashuv nutqida keng qo‘llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, Andalusiya shevasi ispan tilining boy va rang-barang tarixining muhim bo‘lagi hisoblanadi. Uning shakllanishi turli xalqlar, tillar va madaniyatlar o‘zaro ta‘sirining mahsuli bo‘lib, bu shevani o‘ziga xosligiga aylantirgan. So‘zlashuvdagi ahamiyati esa xalq hayoti, adabiyot va san‘at orqali namoyon bo‘ladi. Garchi Andalusiya shevasi bugungi kunda faol so‘zlashuv tili sifatida mavjud bo‘lmas-da, u ispan va arab madaniy merosida chuqur iz qoldirgan va tilshunoslar uchun qimmatli tadqiqot manbai bo‘lib qolmoqda.

Ispaniyaning dialektlari turli tarixiy, geografik va ijtimoiy omillarning murakkab uyg‘unligi natijasida shakllangan. Rim imperiyasi davridan boshlab, arab istilolari, hududiy izolyatsiya, feodal tizim va rasmiy til siyosati dialektlarning rivojlanishida muhim rol o‘ynadi. Shimoliy, janubiy va markaziy dialektlarning talaffuzi, grammatikasi va leksikasi bir-biridan

sezilarli farq qiladi. Shu tariqa, Ispaniyaning dialektlari nafaqat til tarixining bir qismi, balki mamlakat madaniy va lingvistik boyligining ajralmas elementidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Виноградов В.С. “Лексикология испанского языка” - М., 2010
2. Жирмунский В.М. “Национальный язык и социальные диалекты” М., 2014
3. Степанов Г. В. “Испанский язык в странах Латинской Америки” - М., 1963
4. Rafael Lapesa – *Historia de la lengua española*, Madrid, 1998
5. Manuel Alvar – *Dialectología española* Madrid, 2010